

İNSAN HAKLARI NELERDİR?(*)

Maurice CRANSTON

Çeviren: Atilla YAYLA

"İnsan Hakları" (human rights) eskiden "insan(ın) hakları" (rights of man) olarak adlandırılan şeyin oldukça yeni adıdır. "İnsan hakları" ifadesinin kullanılmasını teşvik eden, Birleşmiş Milletler'deki görevi esnasında dünyanın bazı bölgelerinde insan hakları kavramının kadınların haklarını (rights of women) da kapsadığını anlaşılmadığını gören Eleanor Roosevelt idi. "İnsan hakları" kavramı daha önceki bir tarihte orijinal "tabii haklar" kavramının yerini almıştı. Çünkü, tabii haklar mefhumunun mantukü olarak bağlantılı bulunduğu tabii hukuk konsepti bir ihtilâf konusu olmuştu.

Aydınlanma Çağında (Age of Reason) tabii haklar hakkında çok şey söylendi, çünkü bu çağ aynı zamanda bir devrimler çağıydı. John Locke, 1688 İngiliz Devrimiyle ilişkilendirilen yazılarında, modern dünyada tabii haklar doktrininin en önemli teorisyeni olarak kabul edilmesini sağlayacak bazı tezler öne sürmekteydi. İnsanların yaşamak, hürriyet ve mülkiyet sahibi olmak için tabii bir hakka sahip olduğunu ayrıntılı biçimde anlatı. İngiliz Parlamentosu tarafından 1689'da çıkarılan Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) bu tabii hakları pozitif haklara dönüştürmek üzere hazırlandı: tabii haklara herhangi bir suç teşkil eden fiille itham edilen herkesin bir jüri tarafından âdil ve açık biçimde muhakeme edilmesi hakkını da ekledi ve aşırı para cezalarıyla insafsız ve olağan olmayan cezaları yasakladı.

Locke'un teorileri ve İngiliz Haklar Bildirgesi örneği başta Batı Dünyasında büyük bir etki yaptı. Haziran 1776'da Virginia devletinde bir temsilciler meclisi tarafından bir haklar bildirgesi kabul edildi. Bu bildirgenin ilk maddesi şöyle demektedir:

"Bütün insanlar (men) doğuştan eşit derecede hür ve bağımsızdır ve belirli vazgeçilmez haklara sahiptirler; bir toplama haline geldikleri (siyasal toplum kurdukları) zaman hiçbir sözleşmeyle gelecek nesillerini bu haklardan, yani yaşama ve hür olma, mülk kazanma ve ena sahip olma, mutluluğu arama ve elde etme haklarından mahrum kalmaya zorlanamaz; veya onları bu haklardan mahrum bırakamazlar."

Locke'un üç hakkına burada mutluluğun eklendiğine dikkat edin, çünkü o dönemde Batı Dünyası 17. asrın Kativist sadeliğinden 18. asrın daha neşeli hedonizmine (hazretlik) doğru yol almıştır. Aynı kelime (mutluluk) 13 Amerikan Devleti tarafından Temmuz 1776'da ilân edilen Bağımsızlık Beyannamesinde de yerini aldı: *Şu gerçekler bizim için kendiliğinden gayet açıktır: Bütün insanlar (men) eşit yaratılırlar; Yarattıkları tarafından (veren) belirli vazgeçilmez (terkedilmez) haklara sahiptirler; hayat, hürriyet ve mutluluğu arama hakları bunlar arasındadır.* Thomas Jefferson'un Locke'un sade düşüncelerine kanat veren belâğatı...

Pekçok bakımdan İngiliz ve Amerikan Devrimlerinden etkilenen, fakat kısa sürede ikisinden de çok farklı bir şeye dönen Fransız Devrimi haklarını lisansını hemen defail benimsedi. Lafayette, Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikan kuvvetlerinde yaptığı hizmetler sırasında edindiği birikimden yararlanarak, bu Anglo-Sakson beyannamelelerini hemen hemen kelimesi kelimesine Paris'te 1789 yılının daha kibar anlarını işaretleyen 'Déclaration des droits de l'homme et du Citoyen'e tercüme etti. Deklerasyon, "İnsanlar hür ve eşit şartlarda doğar ve öyle kalır"; "Bütün politik cemiyetlerin (birleşmelerin) amacı insanın tabii ve inkâr edilemez haklarının korunmasıdır: Bu haklar, hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme direnmedir" der. Hürriyet, "bir diğerinin haklarını ihlâl etmeyen herhangi bir şeyi yapmaktan sınırlandırmamış olmak" şeklinde tanımlanır, ve özgür konuşma, özgür basın, din özgürlüğü ve keyfi tutuklanmadan masum olmayı kapsayacak şekilde telâkkî edilir.

Fakat insan hakları fikrinin orijini bulmak için daha gerilere gümeliyiz. Belirli şehir devletlerinin vatandaşları **isogoria** veya ifade hürriyeti (freedom of speech) ve **isonomia** veya kanun önünde eşitlik (equality before law) gibi haklardan yararlandılar. Şehir devletlerinin yok oluşunu izleyen Hellenistik devirde insanlar bu hakları sivil hukukta değil, fakat daha yüksek bir hukukta, tabii hukukta kök salan haklar olarak gördü. Tabii hukuk, herhangi bir çeşit ilâhî bildirim olmaksızın her rasyonel beyinin reddütsüz farkedebileceği bu başlangıç prensiplerini tecessüm ettirdi. Roma'nın Stoikleri, filozoflarından ziyade hukuk bilginleri (jurist) de aynı fikri benimsedi.

Bu yüzden, tabii hak eski dünyada (ancient world), Orta Çağ Hıristiyanlık âleminde ve modern Aktî Çağ'ın ilk dönemlerinde pek canlı olmuş, çok kuvvetli bir geçmişe sahip bir fikirdir. Bununla beraber 1815'te Avrupa'da eski düzenin restorasyonu 1930'larda totalier rejimlerin yükselişi arasındaki yıllarda hem tabii hukuk hem tabii haklar özellikle modaya ters düşen fikirlerdi.

Söz gelimi, 19. asır Almanya'sının liderleri bir yandan hem tabii hukuka hem tabii haklara bağlı olduklarını öne sürdüler, bir yandan da hakların bireysel insanlara (kişilere) ait olmadığını, toplumlara veya milletlere ait olduğunu söylemeye devam ettiler. 19. asrın birey haklarını küçümseyen millîtin hakları doktrininin şampiyonları arasında basın kampları, tabii hukuku ve tabii hakları seçmali olarak mütalâ eden pozitivist, empirist ve faydacı kampların teorisyonlarıyla uyum içindeydi. Ve felsefede moda çok önemli bir faktör olduğundan 20. asrın başlarında insan hakları (rights of man) anlayışını savunmaya muktedir veya istekli ciddi bir teorisyon neredeyse kalmamıştı. Gerçekten 1918'den sonra haklar teorisinin eleştiricileri hücumlarında daha saldırgan oldu; hukukî pozitivistler mahkemelerin muhafaza ettiği şeyin yalnızca mevcut hukuk

olduğunu, mantıkçı pozitivistler ise duygusal deneyimle doğrulanamayacak herhangi bir sözde gerçeğin anlamsızlık olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti.

Bu tür pozitivist teoriler en kâmil biçimde Almanca konuşan dünyada geliştirildi ve çekiciliklerini ilk kaybettikleri yer yine burasıydı. Çünkü Hitler iktidara geldiği vakit ona uşakça bağlı mahkemeler en katı pozitivistin bile kolay kolay âdil olarak nitelendirilmeyeceği birçok kanunlar icra etti. Bütün bunlar tekrarlanmayı gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir.

1933'ten sonra Batı dünyası başka bir mutlaklık (absolutizm) çağında, veya daha ziyade, eski mutlak kralların en kötüsünden çok daha kötü bir totaliter diktatörlük çağında yaşamakta olduğunu anladı. Bu tür rejimler bir "egemen" in hükmü olan bir "hukuk" u değil, fakat bir zalim ve soy kırıcı despotun hükmü olan "hukuk" u uyguluyor olarak görülebiliyordu. Bunu protesto eden sıradan insanlardı: "Bu hukuk olamaz. Hukuk eğer hukuk adını hak ederse, en azından, her insanın insan olmaktan dolayı sahip olduğu bazı temel haklara saygı duymalıdır".

Burada yeni bir problemle karşılaşıyoruz: II. Dünya Savaşı sırasında bir yandan yeniden gözde bir kavram haline gelen tabii haklar fikri gitüğe yayılır ve insanlar haklara sahip oldukları konusunda ikna edilirlerken, bir yandan da insanların sahip olduklarını iddia ettikleri veya sahip olduklarını söylediği haklara hiçbir sınır konulmama başladı. Birleşmiş Milletler, belki, bu durumun önemli bir kısmından sorumluydu. Kuruluşu döneminde Birleşmiş Milletler, Winston Churchill'in insan haklarının "tahta oturma" sı olarak adlandırıldığı şeyle yüklenildi (görevlendirildi). Bu hakların neler olduğunu tayin etmek üzere bir komisyon kurarak işe başladı ve bu komisyonun müzakerelerinin sonucu olarak, BM Genel Kurulu'ndan 1948'de "geçen ve ilân edilen", İnsan Hakları Beyanname-si ortaya çıktı.

Bu beyanname, Amerika ve Fransa'da 18. yüzyılda yayımlanan beyannamelelerden çok daha uzun, garip bir belgedir. İlk maddeler kısmında lisan John Locke'un, Thomas Jefferson'un lisansdır. Hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları kolayca anlaşılabilir biçimde anlatılır: Beyanname seyahat hürriyeti, mal sahibi olma, evlenme, kanun önünde eşitlik ve herhangi bir suçla itham edilme halinde açık ve adil bir yargılanma haklarıyla din hürriyeti, barışçıl toplanma ve politik müteci olarak sığınma haklarını tavsif eder. Kölelik, işkence ve keyfi tutuklama yasaklanır. Bununla beraber beyanname açıkça ken-dini bu hakların olgunlaştırılmasına ve herkes için zorlayıcı özellik kazandırılmasına tahsis etmez.

Beyanname, sosyal güvenlik, münasip bir yaşama standardı, tıbbî bakım, istirahat, eğlence ve hatta "ücretli periyodik tatil" gibi şeylere yönelik insan haklarını bitiren daha başka bir maddeler dizisi içerir. Bu yeni haklar ile geleneksel tabii haklar arasındaki fark beyannamenin taslağını yazmaktan sorumlu olanların gözünden kaçmadı. Komisyonun kayıtlarında ilk maddeler dizisi, yani bütün maddelerin ilk yirmisi "siyasî ve sivil" haklar, diğerleri ise "ekonomik ve sosyal haklar" olarak adlandırılır. Öyle görünmektedir ki, bu "ekonomik ve sosyal haklar", ülkelerinde bireyin hürriyet ve mülkiyet hakkını kurdugunu iddia edemeyecek, fakat kendilerinin kontrolü altındaki insanların çoğu için sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve ücretli tatil sağladığını -veya sağlanmaya çalışmakta olduğunu- öne sürebilecek ülkeler tarafından beyannameye ilâve edilmiştir.

1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesine bu "ekonomik ve sosyal hakları" dahil etmenin aşikâr bir sonucu kelimelerden fiiliyata geçişin imkânsız hale gelmiş olmasıydı. Birleşmiş Milletler tarafından 1946'da kurulan komisyon bir "milletler arası haklar bildirgesi" hazırlamakla görevlendirilmişti ve komisyondaki İngilizce konuşan delegeler, hem tannacak belirli hakları tayin eden (bunlar geleneksel sivil ve siyâsi haklardı) hem de bu hakların ihlâliyle ilgili iddiaları izleyip düzeltilecek uluslararası kurumlar oluşturulmasını sağlayan, sözleşme (convention) biçiminde bir beyanname taslağı hazırladı. Fakat 1948'de ortaya çıkan bir haklar beyannamesi (declaration) veya bildirge-siydi (manifesto). Tersine 1950'de geleneksel sivil ve politik hakları zikreden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini (convention) gerçekleştiren Avrupa Konseyi insan haklarını tahta oturmada hatırı sayılır bir ilerleme yaptı; çünkü bu sözleşmede tecessüm ettirilen haklar kavramı tutarlı ve rasyoneldi.

İnsan hakları (human rights) herkesin sahip olduğu bir şeydir. Bir insan, belirli bir işi yapması, muayyen bir rolü icra etmesi, yahut belirli görevleri yerine getirmesi dolayısıyla bu hakları kazanmaz, bu haklar sadece insan olmasından ötürü ona aittir. Filozof Jacques Martin'in belirttiği gibi:

"İnsan bir kişi, bir bütün, kendisinin ve kendi eylemlerinin bir efendisi olması dolayısıyla haklara sahiptir ve sonuç olarak insan, basitçe, bir amaca yönelik bir araç değildir, fakat bir amaçtır. İnsan kişi saygı gösterilme hakkına sahiptir, haklarını konusudur, haklara sahiptir. Bunlar, insanın insan olması yüksek gerçeği dolayısıyla insana borçlu olunan şeylerdir".

İnsan haklarını haklaştırmanın zorluğunun bir kısmı onların evrenselliğinden kaynaklanır. Moral haklar kesinlikle tanımlanabilir; çünkü evrensel değildiler, bir bireye—veya sınırlı bir bireyler topluluğuna— aittirler; çünkü bu tek kişi veya bireyler topluluğu kendini genel insan topluluğundan özel bir şey yaparak ayırmaktadır ve bu özel işle söz konusu moral hakkı kazanmaktadır.

Bir moral hakkı haklaştırmanın standart yolu hakkın kazandığını göstermektir. Locke'a göre insanlar mülkiyet hakkını, işgüçlerini Tanrının onlara geliştirmek ve zevk almak için verdiği tabii dünyanın parçalarıyla karıştırmak (birleştirmek) yoluyla kazandı. Fakat biz bu argümanı insan haklarını, özellikle bunların en önemlilerini teşkil eden ve kazanılmamış haklar olan hayat ve hürriyet haklarını savunmak için kullanamayız.

Mamafih, evrensel insan haklarının varlığının, 1948'de Birleşmiş Milletler'in yaptığı ve modaya uygun (yaygın) düşüncenin yapmaya devam ettiği (hata) yapılmazsa, haklaştırılabileceğini belirtmek istiyorum: Bunun yolu da sosyal güvenlik ve ücretli tatil gibi güzelliklere yönelik evrensel taleplerin insan hakları olarak ilan edilmemesidir. Böyle şeyler ideal olarak hayranlığa layıktır, fakat bir ideal bir haktan bütünüyle farklı bir manukî kategoriye aittir. Eğer haklar idealler statüsüne indirilirse, bütün insan haklarını koruma teşebbüsü kundaklanacaktır.

Bir hak, tanımı gereği, hiçbir yerde hiçbir kimsenin, adalete ciddi bir tahkir teşkil etmeksizin, mahrum bırakılmayacağı bir şeydir. Asla caz olmayan belirli eylemler, ka-tiyyetle tevatüt edilemeyecek muayyen hürriyetler, kutsal bazı şeyler vardır. Eğer bir insan hakları beyannamesi olmak istediği şey olacaksa bu söylem sahasıyla tabdit edilmelidir. Eğer farklı bir haklar düzenlemesi ileri sürülürse, derhal herşey lâçkalaştırılır, açık emir

müphem bir dilek olur. İnsanlar şöyle diyebilir: "Ücretli izne sahip olmak herkes için harika bir şey olacaktır, herkes için sosyal güvenliğe, adil muhakeme edilme, hür konuşma ve hayat hakkına sahip olmak mükemmel bir şey olacaktır ve belki bir gün bütün bu güzel idealler gerçekleştirilecektir".

Böylece ekonomik ve sosyal haklar iddialarıyla aşırı derecede yüklenmiş bir evrensel beyannamenin etkisi, politik ve sivil hakları ahlâkî zorlayıcılık alanının dışına çekip ütopyacı özlere alaca kararlılığına imkedir. Ve bir hakkın anlaşılmasında hiç bir şey bir hakkın bir ideal olmadığının kabul edilmesinden daha önemli değildir. Bir ideal gerçekleştirilmek istenen bir hedefdir, fakat, tanımı gereği, hemen derhal gerçekleştirilmez. Bunun aksine, hak, saygı gösterilebilecek ve ahlâkî bakımından hemen gerçekleştirilmesi gereken bir şeydir. Eğer hak ihlâl edilirse adaletin kendisi suis-timal edilir.

Kazanılan hakları haklaştırılmada hiçbir güçlük yoktur ve bu kazanımın satın alma, hediye, miras veya iş yoluyla mı sağlandığının önemi yoktur. İnsan hakları bu yolların hiç biriyle kazanılmadığından, insanın şahsında tabii olarak mevcut olduğundan, varlıklarını haklaştırmak için başka argümanlar gereklidir.

İnsan haklarının tabii hukuktan kaynaklandığını söyleyen geleneksel görüş hakkında söyleyecek çok şey vardır, çünkü insan haklarının varlığını iddia eden bir kimsenin tabiatında onu hayvanlara ve melekeler gösterilmesi gerekenden farklı bir saygıya layık kılan birşeyin varlığını söylemektedir. Tabii haklar, kökenlerinden, herkesin doğal olarak yaptığı talepler olarak görülebilir. Hiç kimse şiddetli bir ölüme hayatın ayrılmayı veya kendisine zarar verilmesini istemez. Hiç kimsenin doğal hareketleri ve doğal hislerini ifade etmesi engellenemez. Bundan başka, insan aşırı ölçüde saldırlara açuktur. Oklu kirpilere ve istakozlara benzemeksizin *homo sapiens*ler vücudlarında pek az savunma aracına sahiptirler. Bazen daha ileriye gidilerek bu saldırıya çok açık oluş özelliğinin insanı egoist bir hayvan olmaktan sosyal bir hayvan olmaya dönüştürdüğü öne sürülür. Çünkü insan kendi varlığını korumak için kendisi ve komşuları için barış ortamı temin edecek bir kurallar sistemi içinde yaşamak zorundadır.

Rousseau ahlâk (etik)in insan toplumuyla başladığını ileri sürdü. Herhalde insanın ahlâk anlayışı, bir toplumda yaşama deneyimine borçlu olduğu bir şeydir. İnsan bir toplumda ahlâkî hak taleplerinde bulunabilir. Sadece zarar verilmemek istendiğini değil, kendine zarar verilmemesi gerektiğini de söyleyebilir; çünkü toplum hiç kimsenin, bir diğerine zarar vermediği sürece incitilemeyeceği mutlak anlayışına dayanır. Toplum aynı anda (zamanda) bireyin komşusuna zarar vermeme görevini ve komşusu tarafından zarar verilmeme hakkını yaratır.

Tekrar vurgulayalım, tabiat ilk hürriyet hakkı kavramımıza katılır. Epiktetus hürriyet hakkında konuştuğu vakit onu şu şekilde tasvir eder: "Nereye istersem giderim: dilediğim yerden gelirim". Hürriyet için kullanılan Yunanca kelime *eleutheria* dir ve bu kelimenin etimolojisinin "birinin dilediği yere gitmesi"nden kaynaklandığı görülmektedir.

C.B. Macpherson bunu pek güzel izah etti:

"Herhangi bir insan hakları doktrini bazı bakımlardan bir tabii haklar doktrini olmak zorundadır. İnsan hakları yalnızca doğal hakların türleri olarak ileri sürülebilir, şu anlam-

da ki, bu haklar, ister şimdiki halleriyle ister olmaya muktedir halleriyle, insanların tabiatından (yani iltihaplarından ve yeteneklerinden) istidlâl edilmelidirler".

Bundan dolayı tabii haklar hakkında konuşmanın saçmalık olmadığı sonucuna varmalıyız. Doğal haklar insanın doğal olarak yaptığı taleplerden zuhur olan evrensel moral haklar olarak anlaşılabilir. Fakat şüphesiz sadece bir moral hakka sahip olmak yeterli değildir, insan bu hakka saygı göstermek ister.

Bunu talep etmek, ideallerin veya özlere bir ifadesi olarak müphem ve ütöpi bir şey yapmak değildir; daha çok, insanların hürriyetini, güvenliğini, vakarını ve benzerlerini inkâr eden otoriteleri ve güçleri, adalet ve ahlâk adına suçlandırmaktır. Bir insanın haklarının zaman zaman başka birinin haklarıyla çarpışacağı kaçınılmazdır ve duruma göre bir bireyin haklarıyla devletin güvenliği arasında da bir çatışma olabilir. Fakat güvenlik genel olarak insan haklarıyla arası açık olan (uyuşmayan) bir şey değildir, çünkü güvenlik insan haklarından biridir. Birinin güvenliği herkesin güvenliğiyle bağlantılıdır ve özel olarak güvenlikten yararlanma hakkı kamunun güvenliğinden yararlanmasına dayanır. Hürriyet ve güvenlik talepleri birbirleriyle ancak güçlüklerle uzlaşımabilecek iki şeyin talep edilmesi değildir; doğal olarak birbirine ait olan iki şeyin parçasıdır. İnsan hakları lehindeki klâsik argümanlardan biri hür bir ülkenin devletinden daha emniyetli olduğuydu. Tarih bize bunun doğru olduğunu düşünmeye devam etmek için iyi sebepler vermektedir.

(*) Daedalus, Vol. 112, No. 4, Fall 1983

Yeni Forum, c. 11 (1990), n. 253, s. 41-3.